

EDEBIYAT SOSYOLOJİSİNE GİRİŞ

Yazan

NURETTİN ŞAZI KÖSEMİHAL

I

Sanat ve Edebiyat Sosyolojisine Toplu bir Bakış

Sanatın alanı çok yaygındır: Musiki, edebiyat, resim, tiyatro, dans gibi... Bu dallardan hangisine gönül verirse versin, sanatçının kişiliği kadar yapıtı da, içinde bulunduğu doğal ve toplumsal çevrenin etkisindedir. Ama beri taraftan sanatçı da kişiliğiyle yapıtıyla kendini saran bu iki çevreye etkide bulunur. İşte sanatçının kişiliğiyle, yapıtıyla, toplumsal çevre arasındaki bu karşılıklı etkiyi incelemek sanat sosyolojisinin ödevidir.

Öyleyse ne kadar sanat varsa o kadar da sanat sosyolojisi vardır. Gerçekten sanat sosyolojisi; musiki, edebiyat, resim, heykel, mimarlık, tiyatro, dans sosyolojisi gibi büyük dallara, bu dalların her biri de ayrıca daha küçüklerine ayrılabilirler. Örneğin edebiyat sosyolojisinin; şiir, roman, hikâye, gezi anıları sosyolojilerine bölünmesi gibi.

Ne yazık ki bu çeşitli sanatlarla toplumsal gerçek arasındaki ilişkiye, son zamanlara dek pek az önem verilmiştir. Bundan sosyologlar kadar türlü sanat dallarını inceleyen bilginler, uzmanlar, sanat tarihçileri de sorumludur. Sosyologlar, özel bir bilgi ve ilgiye dayanan sanat konularına pek yanaşmamışlar, yanaşanlar da ünlü Amerikan sosyologu Sorokin¹ gibi çe-

1) **P. A. Sorokin** : Social and Cultural Dynamics: 1 Fluctuation of Forms of Art 1933.

şitli sanat kollarını zihinlerinde önsel (a priori) olarak tasarladıkları bir takım soyut (abstrait) kültür kalıplarına sokmağa çalışmışlardır.

Sanat tarihçileri de, çoğu zaman sanat yapıt (eser) ının yaratılmasında toplumun etkisini hiçe sayan bir peşin fikre saplandıkları için, sosyoloji görüşünü hor görmüşler, sanat sosyolojisiyle ilgilenmemişlerdir.

Bu iki yanlı savsaklama yüzünden de sanat sosyolojisi son zamanlara kadar bir türlü gelişememiş, öyle ki ana sorunları, yöntemleri (metod) teknikleri bile bugünedek hâlâ aydınlanamamıştır.

Bu kısa açıklamadan sonra sanat sosyolojisinin bir dalı, belki en önemli bir dalı olan edebiyat sosyolojisinin de bugün pek parlak bir durumda olamayacağını kestirmek güç olmayacaktır.

Gerçekten edebiyat sosyolojisinin tarihi çok yenidir. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra gelişmeğe başlamıştır. Gerçi daha 19. yüzyılda da edebiyatın çeşitli türleriyle toplumsal hayat arasındaki ilişkiye dokunan yazarlara rastlarız. Ama bunları edebiyat sosyolojisinin kurucuları değil de habercileri saymak daha doğru olur. Çünkü hiç biri bu konuyu sistemli olarak ele almış değildir. Geçen yüzyılın edebiyat sosyolojisi habercilerini iki kola ayırmak mümkündür. Birinci kolda: özellikle Mme de Staël (1766-1817) i, H. Taine (1828-1891) i; sanat toplum içindir görüşünü savunan ikinci kolda da Marx' i (1818-1883), Engels' i (1820-1895), Belinskiyi (1812-1848), Saltikov Şchedrin (1826-1889) i Çerniçevski'yi (1818-1889), Dobroliabov' u (1836-1861), Pisarev' i (1870-1868), Plekhanov' u (1856-1918), Lukacs (1885- ?) ı, Lenin (1870-1924) i v.b. saymak mümkündür.

Birinci kolun başında bulunan Mme de Staël, "Sosyal Kurumlarla İlişkisi Bakımından Edebiyat"² adlı kitabında; din, töre, âdet, kanun gibi toplumsal kurumlarla edebiyat arasındaki karşılıklı etkiyi inceler. Mme de Staël kitabının birinci bölümünü Grek, Roma; 18. yüzyıl sonuna kadar olan Fransız, İtalyan, İspanyol, Kuzey Avrupa edebiyatlarına; ikinci bölümünü de: "Fransada bugünkü değerlerin durumu ve gelecekteki gelişmeleri" konularına ayırmıştır.

Taine edebiyatla toplum arasındaki ilişkiyi özellikle "İngiliz Edebiyatı Tarihi"³ (1863) adlı kitabında inceler. Taine bu kitabında: "sanat yapıtları, toplumların belirli bir çevre ve zaman içindeki duygularını, dü-

2) **Mme de Staël** : De la Littérature considérée dans ses rapports avec les Institutions Sociales, 1800.

3) **Taine** : L'Histoire de la Littérature Anglaise, 1863.

şüncelerini yansıtır" ilkesine dayanarak 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar İngiliz dehasını temsil eden Shakespeare, Milton, Swift, Byron gibi başlıca yazarların yapıtlarını inceler. "Eleştirme Denemeleri"⁴ nde de aynı yöntemi (metod) Racine, Balzac, Stendhal'a uygular. La Fontaine üzerine hazırladığı doktora tezinde de aynı yönteme dayanır. Taine'in bu yazıları gerçi fazla sistemli, fazla kesin, köşelidir, ama edebiyat eleştirme-lerinin hiç olmazsa bilimsel bir yolda gelişmelerini sağlamıştır.

Bu arada Sosyolojinin kurucusu Auguste Comte ile başlıca devamcısı Durkheim'in sanat sosyolojisinin hiç bir daliyle ilgilenmemiş olduklarını hatırlatalım.

İkinci koldan Marx ve Engels'in edebiyatla toplum ilişkileri üzerine olan düşünceleri ise, yapıtlarının, şurasına burasına serpilmiş, dağınık, parça parça yazılardır. 1937 yılında bu yazılar toplu olarak bir kitap halinde yayınlanmıştır⁵.

Rus Edebiyatının en büyük eleştiricilerinden biri olan Belinski: Puşkin, Lermontov, Gogol, Turgenyev, Dostoyevski gibi bir çok edebiyatçıların yapıtlarını eleştirmiş, övmüştür. Yalnız bunlar arasında gerçi Gogol'un 1842 den önce yazılmış "Müfettiş", "Ölü Canlar"⁶ gibi yapıtlarını övmüştür ama 1842 den sonra mistisizme kayan yazılarını şiddetle eleştirmiştir. Özellikle Gogol'un 1847 de yayınlanan "Dostlarıma Yazdığım Mektuplardan Seçmeler" adlı kitabı için yayınladığı eleştirme aralarındaki gerginliği büsbütün arttırmıştır. Bu sıralarda (1847) Belinskinin Gogola yazdığı bir mektubun da kısaltılmış olarak dilimize çevrildiğini hatırlatalım⁷.

Saltikov Şcedrin ile Çernişevskinin de yapıtlarından dilimize aktarılmış küçük parçalar vardır⁸. Ama bütün bu saydıklarımız arasında, ede-

4) Taine : Essais de Critiques.

5) K. Marx, F. Engels : Sur la Littérature et l'Art, Ed. Sociale, 1954, (İlk baskı 1937).

6) Gogol : "Müfettiş" Çevirenler : Erol Güney — M. C. Anday, Klasikleri dizisi 1944.

"Ölü Canlar" Çevirenler : E. Güney — M. C. Anday, Klasikler dizisi, 1950. Varlık yayınları, sayı 934, 1962.

7) "Tercüme" dergisi sayı 27, Cilt 5, sahife 204-209.

8) "Tercüme" dergisininin 34-36 Nolu. sayılarında: "Rus yazarları ve Şiir" adlı yazıda birçok Rus şairleri arasında Şcedrin ve Çernişevskiden de parçalar vardır. Cilt 6, sahife 433-450. Ayrıca, Şcedrin'in: Golovlev ailesi, Büyükler için masal I, II; Çeviren : Aziz Alpant, Klasikler Dizisi.

biyatın sosyoloji temeline dayanan gerçek bir Marxçı kuramını 20. yüzyılın başlarında özellikle Plekhanov⁹ un yapıtlarında görmek mümkündür. Rus edebiyat eleştiricileri söz konusu edilirken Lenin'i yabana atamayız. Edebiyatla ilgili birçok yazıları arasında özellikle Tolstoy için hazırladığı altı makale dikkati çeker. Lenin bu yazılarında: Tolstoy'un yapıtlarında birinci Rus devrimini güçlü ve zayıf taraflarıyla nasıl yansıttığını göstermektedir¹⁰.

20. yüzyılın başlarında Almanyada Lukacs¹¹ da sanat sosyolojisinin habercileri arasında yer alabilir. Ama biraz önce de belirttiğimiz gibi, bu incelemelerin hiç biri, bir edebiyat sosyolojisinin kurulması için gereken bilgiyi verecek yeterlikte değildir.

Ancak şu son 20 yıl içinde bu yolda gösterilen çabalar ortaya atılan yapıtlar bir edebiyat sosyolojisinin kurulma umutlarını kuvvetlendirir gibidir. Bunlar arasında Fransada özellikle P. Benichou¹², L. Febvre¹³, L. Goldmann¹⁴, H. Lefebvre'in¹⁵ çalışmaları ilgi çekicidir. Ayrıca Sorbonne da A. Adam 17. yüzyıl toplumundaki zümrelerle edebiyat yapıt (eser) ları arasındaki ilişkiyi araştırmakta; Bordeaux Fakültesinde R. Escarpit¹⁶ edebiyatta sosyoloji araştırmalarına girişmiş bulunmakta; J. - P. Sartre¹⁷ edebiyatı anlatırken ekonomik koşullara, toplumsal amaçlara önem vermektedir. Albert Memmi "Edebiyat Sosyolojisinin Sorunları"¹⁸ adlı inceleme-

9) **G. V. Plekhanov** — "Fransızcaya seçme parçaları çeviren Jean Fréville, ayrıca Fréville'nin başta iki incelemesi vardır. Bu yazılardan biri Plekhanov'un hayatını, biri de Plekhanov'un sanat sorunlarını ele almıştır. "L'Art et la Vie Sociale", 1948, Paris, Ed. Sociales, (Bu kitabın bir kısmı Selim Mimoğlu tarafından Türkçeye çevrilmiş, 1962 de yayınlanmıştır.)

10) **V. İ. Leninden** seçme parçaları Fransızcaya çeviren ve Lenin üzerine baştaki incelemeyi hazırlayan Jean Fréville'in: "Sur la Littérature et L'Art" (Paris, 1957, Editions Sociales) adlı yapıtında Tolstoy üzerine Lenin tarafından yazılan 6 makale, sah. 119-148.

11) **Lukacs** : Die Seele und die Formen, 1910 Berlin, Die Theorie des Romans, 1920, Berlin. Le Roman Historique, 1965, Payot, Paris (Almanca-dan Fransızcaya çeviren: Robert Saille).

12) **P. Benichou** : Morale du grand Siècle Ed. Gallimard, 1948, Paris.

13) **L. Febvre** : Le Problème de l'Incroyance au 16. siècle, Ed. Albin Michel, 1947, Paris.

14) **L. Goldmann** : Le Dieu caché, Ed. Gallimard, 1955; Pour une Sociologie du Roman, Ed. Gallimard, 1964. Recherches Dialectiques, 1958.

15) **H. Lefebvre** : Musset, Paris, 1956 (Ed. de l'Arche).

16) **R. Escarpit** : Sociologie de la Littérature, (P.U.F. Que Sais-je?) 1958, Paris.

17) **J. - P. Sartre** : Situations II Paris 1948.

18) **Albert Memmi** : Problèmes de la Sociologie de la Littérature (Gurvitch: Traité de Sociologie, cilt II, sahife 299- - 314) P.U.F., 1960. Paris.

sinde edebiyat sosyolojisinin bugünkü durumunu, koşullarını, araştırma açılarını ele almaktadır.

Bir yandan da karşılaştırmalı edebiyat tarihçileri, çalışmalarını sırasında önlerine çıkan sosyoloji sorunlarını çözülmedikçe ilerleyemeyeceklerini anlamışlar, bundan ötürü de daha şimdiden H. Peyre¹⁹, R. Minder²⁰, G. Michaud²¹ gibi edebiyatçılar, çözülmesi gereken bir takım sosyoloji sorunlarını ortaya atmağa başlamışlardır bile...

Bütün bu araştırmalara rağmen edebiyat sosyolojisi henüz tam ve tutarlı bir disiplin olarak sorunlarını çözecek bir kıvama ulaşamamıştır. Ama, hiç olmazsa, beliren güçlükler karşısında, edebiyat konularını incelemeye yarayacak türsel (nev'i) bir yöntem (metod) in araştırılmasına girişilmiştir.

II

Sanatçının kişiliği, sanat yapıtı "Cosmo - bio - psiko - sosyal" birer üründürler

Sanatçıların kişilikleri, yarattıkları sanat yapıtı (eser) ları bir çok öğelerden, niteliklerden meydana gelen çok karmaşık ürünlerdir. Gerçekten sanatçının kişiliği; biopsikolojik beden, ruh yapısından; kendini saran doğal (tabii) çevrenin canlı cansız bütün varlıklarından tutun da; toplumsal çevrenin çeşitli kültür kalıplarına, kurumlarına, örgüt (teşekkül) lerine, değerlerine kadar çıkın, hepsinin etkisi altındadır. Sanat yapıtı için de aynı şey söylenebilir. Bunlar da bu saydığımız çeşitli etmenlerin (facteur) bir bileşke (muhassala) sidir.

Daha açık söyleyelim: Sanatçının kişiliği olsun, sanat yapıtı olsun fizik, bio-psişik, sosyal etmenlerle (facteur) örülmüş somut birer bütün, daha kısası "kozmo-bio-psişik-sosyal" birer varlıktırlar. Onun için sanatla ilgili bir konu hakkında eksiksiz, tam bir bilgi edinmek istedik mi, bunun fizik, bio-psişik, toplumsal yönlerini daima göz önünde tutmak gerekir, yoksa bu konuda yapılacak açıklamalar daima kusurlu, eksik kalır. Bu ba-

19) H. Peyre : Les Générations Littéraires, Paris, 1948.

20) R. Minder : Allemagne et Allemands, Paris.

21) G. Michaud : Introduction a une Science de la Littérature, 1950, İstanbul. (Bu yapıt İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları arasında çıkmıştır.)

kımdan sanatçının kişiliği, sanat yapıtları veya sanatla ilgili her hangi bir konu hakkında tam bir bilgi edinmek istersek çeşitli bilimlerin işbirliği gerekir. Nitekim sanatın fizik - mekanik yönüyle çeşitli fizik bilimleri, biolojik yönüyle türlü bioloji bilimleri, psişik yönüyle psikoloji, toplumsal yönüyle de sosyolojinin, özellikle sanat sosyolojisinin çeşitli dalları uğraşır. Kısası çok boyutlu (dimension) olan sanatın her bir boyutuyla başka başka bilimler uğraşır, sosyoloji bu bilimlerden sadece biridir. Bundan ötürü de hiç bir zaman sanatı bütünüyle, bütün boyutlarıyla kapsayamaz. Bu görüş hiç bir zaman gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu açıklamadan sonra hemen belirtelim ki, sanatın en önemli dallarından biri olan edebiyat da diğer sanatlar gibi çok yönlü, çok karmaşık bir konudur. Edebiyatçılar, edebiyat yapıtları da biraz önce belirttiğimiz gibi fizik, biolojik, psikolojik ve sosyal dünyaların etkileriyle örölmüş "Kosmo-bio-psiko-sosyal" bir bütündür. Gene belirtelim ki, biz burada edebiyat sosyolojisi adı altında edebiyat yapıtını meydana getiren bu çeşitli etmen (facteur) lerden yalnız birini, sosyal etmeni ele alacağız, ama bütünlüğünü kaybetmemek için fizik; bio-psişik etmenleri de hiç bir zaman gözden uzak tutmayacağız.

III

Edebiyat nedir? Edebiyat kavramının çözümlemesi

Edebiyat sosyolojisinin konusunu sınırlamak, yöntemini ana sorunlarını iyice kavramak için, ilkin edebiyat kavramının anlamı üzerinde durmak gerekir. Edebiyat bir çok öge (unsur) ve nitelikleri içinde bulunduran son derece karmaşık bir kavramdır. İşte bu çeşitli ögeler, nitelikler arasında bir edebiyat yazısının türselliğini bunlardan hangisi belirtir acaba? Bunu anlamak için bir edebiyat yazısında bulunan bu çeşitli ögeleri, nitelikleri ortaya koymak sonra da bunların her birini tartarak, ölçerek, biçerek, edebî yazının türselliğini meydana getiren niteliği bulmak gerekir.

Edebiyat Sözlü yazılı bir dil midir?

Bir edebiyat yapıtını (eser) çözümlemeye (analiz) kalkıştık mı, ilk akla gelen öge (unsur), yazı ya da söz dediğimiz kalıplardır. Gerçekten edebiyat bir sözlü veya yazılı dile bürünmedikçe gerçekleşemez. Ancak yazı ya da söz kılığına, kalıbına girerek nesnelleşebilir (objektifleşir). Bu ba-

kımdan edebiyata yazılı ya da sözlü bir dildir denebilir. Ama bu edebiyat için doyurucu bir tanım olmaktan uzaktır, çünkü her edebiyat gerçi sözlü ya da yazılı bir dildir, ama her sözlü, yazılı dil edebiyat değildir. Öyleyse ne çeşit bir sözlü veya yazılı dil edebiyattır? Edebiyat sözünü veya yazısını diğer edebiyat olmayan sözlerden, yazılardan ayıran özellik nedir? Örneğin edebiyat değeri çok üstün olan bir şiiri, bir romanı, bir gazetenin basma kalıp bir haber yazısından ayıran nitelik (vasıf) nedir? Edebiyat özel, türsel (nev'i) bir deyiş, bir anlatış biçimidir, diyecekler çıkabilir belki... Ama o zaman da: "Peki bu özel, türsel deyiş ve anlatış biçiminin nitelikleri (vasıfları) nelerdir?" sorusuyla karşılaşılmaz mı? Edebiyat yazısı denen bu dinamik nesneyi edebiyat olmayan yazılardan ayıran bir niteliğin, türsel (nev'i) edebî bir değer, ne olduğu bugüne kadar anlayamamış bile olsa, varlığını kabule mecbur olmayacak mıyız?

Edebiyat bir bilgi midir?

Edebiyatın öğelerinden biri de bilgidir. Gerçekten her edebiyat yazısı bize az çok bir şeyler öğretebilir. Zaten çoğu zaman edebiyatçının böyle bir niyeti de vardır. Bu bakımdan edebiyat da haberleşme (communication) tekniklerinden biri sayılabilir. Zaten edebiyatı Marxçılar gibi daha bir çokları, bilgi olgusuna bağlamak isterler. Ama hemen söyleyelim ki; her edebî yazıda az çok bir bilgi vardır ama, her bilgi veren yazı edebiyat değildir. Öyle olsaydı en sağlam en doğru bilgiyi veren bilim yazılarının çok üstün bir edebiyat değeri taşımaları gerekirdi. Zaten edebiyatçı daha çok hayal gücünü (imagination) işleten, masallar düzenleyen, bunları uyduran, yakıştıran bir kişisedir. Onun için her edebiyat yazısında az çok bir değşirme (tahrif) vardır. Hiç bir zaman gerçeği olduğu gibi bildirmez. Hiç bir zaman ondan sağlam bir bilgi belgesi gibi yararlanılamaz. Örneğin gerçeği olduğu gibi bildiren bir belge olarak elbette ki bir gazete koleksiyonundaki haberler, o çağlarda çıkmış en gerçekçi romanlardan bile çok daha değerlidir. Görülüyor ki bilgi de edebiyat yazısını diğer yazılardan ayırabilecek bir öge (unsur) olmaktan çok uzaktır.

Edebiyat bir anlam bir düşünce midir?

Her edebî yazı az çok bir anlam taşır, bir düşünceyi bildirir. Gerçi bugün edebî yazılarda, anlamsızlığı savunan teorikçiler yok değildir, ama bu anlamsızlık (non-signification) teorikçilerinin en azılılarının yapıtları gene de anlamdan büsbütün sıyrılmış değildir. Bu noktayı belirttikten

sonra diyebiliriz ki, her edebiyat yazısı az çok bir anlam taşır, bir düşünceyi bildirir, ama her anlam taşıyan yazının mutlaka edebiyat olması gerekmez. Edebiyatta ölçüt, anlam olsaydı, çok derin anlamlarla, düşüncelerle yüklü felsefe yazılarının en üstün edebiyat yazıları arasına girmesi gerekirdi. Filozoflar, düşünürler yanında, edebiyatçılar hemen siliniverirdi. Örneğin anlam bakımından Kant yanında, Rousseau'nun; Nietzsche yanında Gide'in lâfı mı olur? Hem de burada, düşünürlerle karşılaştırdığımız edebiyatçılar anlama önem verenlerdendir. Goethe ya da Shakespeare'in önemi sanıldığı gibi felsefelerinden değildir, hayal güçlerini işleterek uydurdukları, düzenledikleri, yarattıkları edebiyat denen masaldan ötürü önemlidirler.

Bu açıdan bakılınca edebiyat bize bir hayaller (fantisie) masallar dünyası gibi görünür. Böyle de olsa "hayallerin anlamları yok mu, bize bunlar da bir fikir bir düşünce vermez mi?" denebilir. Verir elbet, ama edebiyat bu düşünceleri öyle bir takım inceliklerle, kaçamaklarla, kurnazlıklarla, kılık değiştirmelerle, öyle çeşitli biçimde öyle dolambaçlı yollarla verir ki, üstün bir estetik duyguyla kaynaşmış bu heyecanlı değişim oyunları, hiç olmazsa düşünce kadar bizi ilgilendirir. Kısası edebiyatın özünü düşüncenin kendisinde değil de bu düşünceyi anlatan sanatın yaşıntılı değişim, anlatış oyunlarında aramak gerekir.

Edebiyat bir eylem tekniği midir?

Her edebiyat yazısı belirli bir dünya görüşünü, inancı, doktrini, ideolojiyi savunur veya bunlara tepkide bulunur. Gerçekten her edebiyat yazısında az çok böyle bir propaganda, kandırma havası eser, ama herhangi bir doktrini, ideolojiyi savunan, yayan, propagandasını yapan bir yapıtın mutlaka edebiyat değeri taşıması gerekmez. Bir kitap bir inancı bir ideolojiyi savunma, yayma bakımından çok güçlü olabilir, ama hiç bir edebiyat değeri taşımaz; beri taraftan edebiyat değeri çok üstün bir yapıtın bir propaganda, bir eylem (action) tekniği olarak çok sönük kalması mümkündür.

Örneğin yürürlükte olan töreleri, âdetleri, gelenekleri savunan bir tutucunun ya da bunlara karşı gelerek yepyeni değerlerin yayılmasına çalışan bir ilericinin yapıtları, biraz olsun bir edebiyat niteliği (vasıf) kazanmışsa; propagandayı bir amaç olarak değil de; bir yaşantıya, üstün bir estetik değişim ve anlatışa araç olarak kullanmalarındandır.

Sonuç

Edebiyat kavramı üzerinde yapılan bu kısa araştırma bizi doyurucu kesin bir sonuca ulaştıramamıştır, ama hiç olmazsa edebiyat yazısını diğer yazılardan ayıran, edebiyatı edebiyat yapan bir niteliğin varlığını, daha doğrusu edebiyat yazısının türselliğini kabule zorlamıştır.

Ne idüğü bilinmeyen bu nitelik, bu edebiyat değeri, bize şimdilik üstün estetik duygularla kaynaşmış, heyecanlı bir takım anlatış biçimleri, deyiş oyunları gibi görünmekte.. Ama bu deyiş, anlatış biçimi, içi boş, kuru, ölü, soyut bir biçim değildir. (Böylesi belki felsefeye daha uygun düşer); tersine eti, kemiği, canı ruhu olan, yaşantıdan ayrılamayan, yaşantıyla kaynaşmış bir deyiştir bu... Kısası edebiyat söz, yazı biçimini, almış bir yaşantı veya yaşantılaşmış sözlü ya da yazılı bir anlatış biçimidir.

Bugüne dek edebiyat yapıtının edebiyat ve edebiyat dışı türlü öge (unsur) leriyle, nitelikleriyle uğraşmışız, hattâ yukarıda gördüğümüz gibi edebiyatı bunlardan birine endirgemek gibi çok kolay, çok tenbel bir yola sapmışız; ama edebiyatı edebiyat yapan o bilinemeyen, anlaşılamaayan niteliğe (vasıf); o büyü, tılsımlı esinli (ilhamlı) yaşantılı deyişe; edebiyat yapıtının, çeşitli edebiyat dışı ögeleri, nitelikleri arasındaki bağılılığı, birliği sağlayan; onlara can, anlam verem o öze, o ruha, o söz, yazı biçimini almış yaşantıya, bir türlü yaklaşılamamış, korkuyla etrafında dolaşmış durmuşuz.

IV**Edebiyat Bilimi ve Edebiyat Sosyolojisi**

Bu açıklamadan sonra bir edebiyat bilimi tasarısı üzerinde durabiliriz artık. Tasarlanan bu edebiyat bilimi, acaba edebiyat yazısının olduğu kadar, diğer yazı türlerinin de ortak malı olan, yukarıda saydığımız dil kalıpları, bilgi, düşünce gibi çeşitli öge ve nitelikleri de içine alacak çok geniş bir alanı mı kendine konu edinmeli, yoksa esinli, yaşantılı, anlatış biçimleri, deyiş oyunları gibi sadece edebiyat yazısına özgü öge ve niteliklerle mi yetinmeli?

Bizce kurulacak edebiyat bilimi, bu günedek savsaklanan edebiyatta özgü öge ve niteliklere gereken önemi vermek koşuluyla, edebiyat ya-

zısının örgensel (organik) bütünlüğünü meydana getiren dil, düşünce, bilgi gibi her çeşit öge ve niteliklerini de inceleme alanına almalıdır.

Bu anlamda bir edebiyat bilimi, o canlı, somut, örgensel (organik) bir bütün olan edebiyat olayının fizik, biyolojik, psikolojik ve toplumsal yörelerini de daima göz önünde tutmak zorundadır.

Kıyası edebiyat bilimi: çok boyutlu, çok karmaşık olan edebiyat olayının bütünü; bu bilimin özel bir dalı olması gereken edebiyat sosyolojisi de: bu olayın sadece sosyal yönünü, başka bir deyimle, edebiyat olayıyla toplumsal hayat arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyecektir. Ama edebiyat olayının bütünlüğünü hiç bir zaman gözden uzak tutmamak koşuluyla...

V

Edebiyat Sosyolojisinin doğmasını geciktiren engeller

Edebiyat sosyolojisinin doğmasını, gelişmesini geciktiren türlü nedenler vardır. Bunları dört öbek (grup) te toplamak mümkündür.

a) İlk bu nedenlerin, engellerin başında toplumsal zümre gelir. G. Picon'un dediği gibi: Burjuva görüşü kültür ve sanatın toplumsal gerçeklikten toplumsal biçimlerden bağımsız olarak geliştiğini, tarih dışı, politika dışı, toplum dışı olduğunu sav (iddia) lar²². Bu görüş: sanatın, toplum tarihinde hiç bir içeriği (contenu) olmadığını, ondan bütünüyle bağımsız, türsel bir tarih olarak geliştiğini savladığına göre, bir edebiyat sosyolojisi kurmanın hiç bir anlamı kalmaz.

b) İkinci bir görüşe göre Edebiyat olgusu, her hangi bir toplumun, kendi kendinin bilincine ulaşmasını sağlar. Bu bilince ulaşma da çoğu zaman yıkıcıdır, başka bir deyimle toplumun düzeni, dengesi bakımından korkuludur. Bundan ötürü bu düşüncede olanlar edebiyat olayını ya yokumsamışlar ya da toplumsal hayatla ilişkisi olmayan bir takım dahice ya da çocukça hayaller, sayıklamalar, taşkınlıklar gibi göstermeğe çalışmışlardır.

c) Toplumun - kendisini de aydınlatacak diye - edebiyat olayının aydınlanmasına karşı gelmesi, edebiyatçıları da etkilemiş olacak ki, onlar da kendilerinin toplumsal yönden aydınlatılmalarından çekinmemişlerdir.

22) "Preuve" dergisi, Paris, Aralık, 1957.

Denebilir ki Edebiyat bu aydınlanmamış karanlık durumdan hoşlanmaktadır. Bu karanlıktan hoşlanma, aydınlıktan ürkme, kaçınma da, toplumsal zümrenin dine ve her çeşit düşünce olgularına olan bir çeşit saygısından gelmektedir. Toplum, düşünce olgularının, başının sonunun bilinmesinden kestirilememesinden, sırla örtülmesinden; yazarın, deha kuramının sırlı perdesi altında gizlenmesinden; yapıtın işlenişinin de, esin (ilham) in romantik kuramına Tanrısal sırı bürünmesinden hoşlanır.

d) Gerçi bu saydığımız engeller bilimsel araştırmaları büsbütün önleyememiştir, ama bu yolda çalışanlar, bilimsel araştırmalarda bulunanlar da; bir edebiyat sosyolojisi olamayacağı fikrinde olanları yıldırmamış tersine onlara büsbütün cesaret vermiştir. Örneğin Taine, kurmak istediği olgucu (positiviste) gerekirci (déterministe) edebiyat bilimini iki temelle dayamaktadır. Bunlardan biri yazarın temel gücünün açıklanması, biri de bu gücün ırk, çevre, zaman koşulları içinde gelişmesi.. Taine'e göre tıpkı ipek böceğinin koza, arının petek yapması gibi, üstün türden bir hayvan olan insan da felsefeler kurar şiirler düzer.

Taine'in bir Edebiyat Sosyolojisi kuramamasını doğal karşılamak gerekir, çünkü o sırada sosyoloji henüz emekleme çağındaydı. Ama bu çabasıyla Taine hiç olmazsa tutulacak yolu göstermiştir. Devamcıları ise işi büsbütün yalınç (simple) bir biçimde ele almışlar, bu yüzden de Edebiyat Sosyolojisi olamayacağı fikrinde olanlara büsbütün cesaret vermişlerdir.

Edebiyat olgusunu toplumla ilişkisi bakımından ele alanların başında, kuşku yok Marx'cular gelir. Marx'a göre edebiyat yapıtının başlıca ölçütü (critère) toplumsal gerçekliğe olan sadıqlığıdır. Buna Sosyalist gerçekcilik kuramı (Théorie du réalisme Socialiste) denir. Bu kuram (théorie) a bağlı olarak çalışanlar arasında en ilginç Frankfurt okuludur. Bu okulun başlıca temsilcisi Lukacs çeşitli yapıtların çözümlemesine dayanarak dünya görüşlerinin bir tipolojisini kurmağa girişmiştir. Bunların ağızında dünya görüşü teriminin, belirli bir toplumsal zümrenin görüşü anlamına geldiğini de hatırlatalım.

Burada Marx'cı okul yandaşlarının sistemli bir incelemesine ya da eleştirmesine girişecek değiliz. Yalnız şunu belirtelim ki Marx'cular da edebiyat olgusunun türselliğini dikkate almamışlar; tersine zihinsel yapıtların hepsine uygun düşecek bir yöntem (metod) araştırmışlardır. Kıssası edebiyat yazısını diğer yazılardan ayıran nitelik savsaklanmıştır.

Çok sağlam bir bilim temeline dayanan psikanalitik incelemeler de Marx'cı görüşe dayanan incelemeler gibi edebiyat olgusunun türselliğini, özelliğini yıkmaktadır.

İşte bilginlerin, sosyologların edebiyat yapıtını inceleyim derken özelliğini, türselliğini yıkmaları; yazarları, sanatçıları böyle bir edebiyat biliminden, bir edebiyat sosyolojisinden büsbütün soğutmuştur²³.

Bütün bu açıklamalar edebiyat sosyolojisinin neden bu kadar geciktiğini açıkca ortaya koymaktadır. Ama bütün bu nedenlerin, engellerin bilincine ulaşan bilginlerin, şu son onbeş, yirmi yıllık çalışmalarıyle Edebiyat Sosyolojisini, artık gerçek yörüngesine oturtma yolunda olduklarını da çekinmeden söyleyebiliriz.

VI

Edebiyat Sosyolojisinin Bölümleri ve Yöntemi

Edebiyat olgusu birbirini izleyen 4 evreden geçerek evrimini tamamlar.

İlk evrede edebiyat yazısını tasarlayan, çilesini çeken, gerçekleştiren, yaratan yazar; İkinci evrede yazarın gerçekleştirdiği; ortaya koyduğu yapıt gelir. Üçüncü evrede bu yapıtı basan, çoğaltan, geniş yığınlaraya yayın basımevleri, yayımevleri kitapevleri, kitaplıklar gibi kurumlar, örgütler; dördüncü evrede de bu çoğaltılarak dağıtılan yapıtları okuyan, okuyucu zümreleri, okuyucu yığınları gelir.

İşte edebiyat olgusunun akışını, evrimini tamamlayan bu dört evreden, bu dört boyuttan her biri, Edebiyat Sosyolojisinin dört ana bölümünü meydana getirir. Onlar da sırayla:

- 1 — Yazar,
- 2 — Yapıt,
- 3 — Basım, yayım, dağıtım kurum ve örgütleri,
- 4 — Okuyucu zümreleri veya yığınlarıdır.

Yalnız Edebiyat olgusunun akışını tamamlayan bu dört evreden her birini ayrı ayrı ele almadan önce ilkin Edebiyat Sosyolojisinin kullanacağı yöntem ve teknikler üzerinde kısaca duralım.

Edebiyat Sosyolojisinin Yöntemi — Edebiyat sosyolojisi de Sosyolojinin diğer dallarında kullanılan çeşitli yöntem ve tekniklerden yararlanır. Bir edebiyat olgusunun incelenmesinde kullanılabilecek başlıca yöntem ya da teknikleri :

23) **Albert Memmi** : Problème de la Sociologie de la Littérature Gurvitch'in "Traité de Sociologie" sinde, Cilt II, sahife 300-303.

- A) Anket, soruşturma, sözlü yazılı tanıklık,
- B) Tarih,
- C) İstatistik,

gibi üç öbekte toplayabiliriz.

Edebiyat olgusunu bütünüyle tam olarak kavramak istersek, kuşku yok yukarıda işaret ettiğimiz dört ögesini, dört yönünü de (yazar, yapıt, yayım, okuyucu) incelemek gerekir. Ama edebiyat olgusunun bu dört ögesi arasında sosyolojik incelemeye, nesnel (objektif) yönetime, pratik uygulamaya en elverişlisi okuyucu yönüdür. Okuyucuyu incelemek için de : ya doğrudan doğruya okuyucudan; ya yazardan; ya da basımcı (imprimeur), yayımcı (éditeur), kitapçı (libraire), kitaplıkcı (bibliothécaire) dan yararlanılabilir.

Şimdi yukarıda söz konusu ettiğimiz üç yöntemin Edebiyat olgusunun okuyucu yönüne ne dereceye kadar uygulanabileceğini gözden geçirelim: A) İlk Anket Soruşturma yöntemini ele alalım. Diyebiliriz ki: bu yöntem okuyucuya kolaylıkla uygulanamaz. Çünkü birisine: "hangi kitapları okuyorsunuz?" diye sordunuz mu, samimi davranmaz. Size edebiyat değeri olan bir çok romanların adlarını sıralar. Oysa aslında sadece polis romanları okumaktadır. Yazar da okuyucusu hakkında pek fazla bir şey bilmez. Bize ancak kendi yaratması, psikolojik hâli, maddî durumu hakkında bilgi verebilir, ama okuyucuları hakkında bize hiç bir kesin bilgi veremez.

Yayımcı, kitapçı, kitaplıkcı ise gerçi bize okuyucu hakkında yazardan çok daha fazla ve çok daha kesin bilgi verebilir. Yalnız yayımcının olsun kitapçının olsun ticaret kaygısıyla, doğruyu söylememeleri ya da hiç bilgi vermemeleri mümkündür. Doğru bilgi vermek isteseler bile ellerinde yeter derecede malzeme yoktur. Kitaplıkcının durumu ise yayımcı ve kitapçıdan farklıdır. Çünkü ellerinde okuyucularının durumu hakkında sağlam belgeler vardır; yalnız, bu belgeler de okuyucu zümresinin ancak çok sınırlı bir kısmı hakkında bilgi verebilir. Ama gene de bu belgeler pek küçümsenmemeli, çünkü okuyucu zümreleri hakkındaki kesin bilgi ancak bu dar kapıdan sağlanabilir.

B) Okuyucuların bıraktıkları özel kitaplık fihristleri, mektuplar, anılar gibi tarih belgeleri, kuşku yok okuyucular hakkında çok daha sağlam kesin bilgi verir ama bu türden belgelere çok seyrek rastlanır.

C) Nesnel veriler arasında ilk kullanacaklarımız kuşku yok, İstatistiklerdir. Gerçekten kusurlu eksik de olsa kitap endüstrisi ve ticaretiyle

İlgili istatistikler; kitaplıkların okuyucular hakkında verdikleri sayılar; özellikle Unesco'nun "Cahiers du Centre de Documentation" u okuyucu üzerine yapılacak çalışmalar için çok yararlı belgeler olabilir.

Bilindiği gibi istatistik veriler edebiyat olgusunun ancak çok genel çizgilerini ortaya koyar. Bu istatistik verileri yorumlamak da sosyologun temel ödevlerinden biridir.

*

**

Bu kısa açıklamadan sonra örnek olarak bir büyük Fransız kentinde kitaplık okuyucularının davranışlarıyla ilgili bir araştırmanın çalışma planını verelim.

1. Kentin özel ve genel kitaplıklarının mümkünse gelirlerinin türü ve miktarı hakkında bilgi veren bir fihristini hazırlamak.
2. Kitaplıkların elde ettikleri istatistiklere dayanarak nüfus hareketleriyle, meteoroloji olaylarıyla ve bu türden çeşitli olaylarla okuyuculara verilen kitap toplamındaki değişiklikleri izlemek.
3. Çeşitli merkezlerde bulunan kitaplıkların kütüğüne geçmiş okuyucuların evlerinin bulunduğu blokları bir kâğıda çizerek:
 - a) Nüfus tipine göre her tip kitaplığın yayılma alanını belirlemek.
 - b) Yoğun okuyucu bölgeleriyle bu bölgelerde egemen olan sosyal zümre arasındaki ilişkiyi, cinsellik, yaş, meslek, gelir, konfor v.b. bakımından belirlemek.
4. Kitaplıkların elde ettikleri istatistiklere dayanarak okumak için ödünç verilen kitap tiplerini incelemek;
5. Olayların tarihi :
 - a) Kuruluşundanberi bölge kitaplığının yer bakımından genişlemesini, ödünç verilen kitapların sayısındaki ve niteliğindeki değişiklikleri, kitaplıkların tanıklığına dayanarak okuyucuların davranışlarını;
 - b) Çeşitli tarihlere, okuyucu tiplerine v.b. göre bir kitabın başarı kazanmasının gelişimini, değişimini incelemek;
 - c) Evlerde yapılacak anket ve soruşturmalarla kitapların elden ele doluşmasının bir tablosunu çizmek;
 - d) Örneklemeye seçilmiş belirli sayıda okuyucuların davranışlarını ilkin nesnel gözlemle sonra da soruşturma yoluyla incelemek.
6. Sonuçların sınıflamasını ve yorumunu yapmak²⁴.

24) Robert Escarpit : Sociologie de la Littérature, sah. 27-28.

B ö l ü m I

YAZAR

1 — Edebiyat Sosyolojisinin dört ana bölümünün konusu olan bu dört evreden; boyuttan ya da ögeden her birinin; fizik, biopsişik, toplumsal olaylarla örülmüş birer bütün olduklarının hiç bir zaman gözden uzak tutulmamalarının gerektiğini hemen hatırlatalım. Örneğin doğal ve toplumsal çevreyle karşılıklı etkide bulunan yazarın bir maddesi, daha doğrusu bir bedeni, bir bio-psişik ya da bireysel hayatı, bir de toplumsal çevrenin çeşitli kurumlarının, örgütlerinin, değerlerinin, kültür kalıplarının etkisiyle meydana gelen toplumsal bilinci ya da kişiliği vardır. Yazarın, edebiyatının kişiliğinin meydana gelmesinde: beden gibi biolojik, bireysel ruh gibi bio-psişik olayların; doğadan gelen çeşitli izlenim (intiba) lerin; toplumdan gelen çeşitli etmenlerin binbir etkisi vardır. Onun için sanat yapıtını meydana getiren yazarın kişiliği hakkında tam, eksiksiz bir bilgi edinmek istersek fizik, biyolojik, psikolojik ve toplumsal etkilerin hepsini gözönünde tutmak gerekir.

Başka bir deyimle edebiyat yapıtını yaratan yazarın kişiliği, bir yandan doğanın bedene olan türlü etkileriyle, bir yandan da toplumsal çevrenin türlü etkileriyle biçimlenmiştir. İşte Edebiyat Sosyolojisinin yazar sosyolojisi bölümü yazarın kişiliğinin somut bütünlüğünü gözönünde tutmak koşuluyla, sadece yazarın kişiliğinin türlü yönleriyle toplumsal çevre arasındaki karşılıklı ilişkisini dikkate alacaktır.

Edebiyat sosyolojisinin diğer üç bölümünde de (yani yapıt; basım, yayım, dağıtım ve okuyucu bölümleri) hep aynı görüş gözönünde tutulacaktır.

Edebiyat Sosyolojisinin yazar bölümünü :

- A) Yazar ve yaratıcılık,
- B) Toplum içinde yazar,
- C) Zaman içinde yazar,

diye üç öbeğe ayırarak incelemek mümkündür.

A) *Yazar ve yaratıcılık* - Doğanın insan oğluna armağan ettiği yaratıcılık daha doğrusu "yaratıcı kendiliğindenlik" (Spontanité Créatrice) denen bu eşsiz cevheri gökten yere; felsefe, metafizik alanından deneysel alana indiren "Sosyometri" nin kurucusu Morenodur. Morenoya göre yaratıcı:

güc insan ruhunda henüz "embrion" halindedir. Ama bu gücün gelişme olanağı (imkân) sonsuzdur. Bugün insanın elinde, bu gücü türlü engellerden sıyrarak hürriğe ulaştırarak bir tek yol vardır: Bilim.

İşte Moreno'nun Sosyometrisi otuzbeş yıla yakın bir zamandanberi küçük zümrelerde insanla insan arasındaki ilişkiyi yepyeni bir deneyleme (experimentation) yöntemiyle inceleyerek, doğanın insana armağan ettiği bu eşsiz cevherin, yaratıcı kendiliğindenliğin mekanizmasını kavramağa çalışmaktadır. Ayrıca "kendiliğindenlik - yaratıcılık" üzerine bir de teori ileri sürerek bu kavramların derin bir çözümlenmesini yapmaktadır²⁵.

B) *Toplum içinde yazar* - Bu öbekte :

- a) Yazar ve doğum yerleri arasındaki ilişki (Edebiyat Coğrafyası)
- b) Yazar ve aile mesleği arasındaki ilişki
- c) Yazar ve ekonomik hayat arasındaki ilişki (Kayırcılık = Mécémat v.b.)
- d) Yazar ve Sosyal Sınıf
- e) Edebiyatçı mesleği ve yazar hakları gibi konuları incelemek mümkündür.

a) Şu son on oniki yıldanberi her hangi bir toplumda belirli yıllar arasında yetişen yazar sayısının doğum yerlerine göre oranlarını belirtmek ve bunların karşılaştırmalı incelemesine girişmek moda olmuştur. Gerçekten Edebiyat Coğrafyası diyebileceğimiz bu alanda şu son yıllarda çok dikkate değer incelemeler yapılmaktadır. Örneğin Fransada yazarların coğrafya bakımından kökeni (menşei), Paris - Taşra dengesi gibi meraklı bir sorunun incelenmesine yol açmıştır. Bu dengeyi belirten grafiği burada gösterecek değiliz. Sadece ele alınan 937 yazardan % 31'inin Pariste doğduklarını belirtelim, 1630-1720 yılları arasında Parisli

25) Yaratıcı kendiliğindenlik üzerine bilgi edinmek isteyenler şu yazılardan yararlanabilirler:

Nurettin Şazi Kösemihal : *Cybernetics, Sociometry, Microsociologie, Sosyoloji Dergisi*, sayı 13-14, İstanbul Matbaası, 1959, sahife 80-84.

Nurettin Şazi Kösemihal : "Sosyometrinin Temelleri" İstanbul Matbaası 1963, Yaratıcı kendiliğindenlik teorisi için: giriş bölümü; sah. LI - LII; LXIX — LXXIII; Sah. 49-57; Yaratıcı kendiliğindenlikle ilgili deneylemeler için de kitabın bir çok yerlerinde bol bol örnekler bulmak mümkündür.

yazarların, o çağdaki yazarların bütününe oranı % 52 ile en yüksek derecesine ulaşmıştır. 18. yüzyılda çoğunluk taşralıdır, özellikle 1740-1744 arasında Parisli oranı % 28,2; 1780-1784 arasında % 28,1 dir. 19. yüzyılda Parisli yazar oranı % 31 etrafında döner yalnız 1860-1864 arasında ufak bir yükselme gösterir % 35,9 a çıkar²⁶.

Paris - Taşra yazar oranında beliren bu değişikliklerin meydana gelmesinde kuşku yok devrim gibi, Akademilerin ve Üniversitelerin kurulması gibi çeşitli toplumsal olayların etkisi vardır. Onun için bu konuda yapılacak incelemeleri derinleştirmedikçe kesin sonuçlara varmaktan sakınmak en akla uygun yoldur sanırım.

b) Yazarların içinde yetiştikleri aile çevresinin (ananın babanın) mesleklerini gösteren istatistikler hazırlamak ve bu yolda karşılaştırmalı incelemelere girişmek de çok dikkate değer sonuçlar sağlayabilir. Bu yolda yapılmış çalışmaların çok eksik ve doyurucu olmaktan çok uzak olduğunu da belirtelim. Ama 19. yüzyıl Fransız ve İngiliz yazarları üzerinde yapılan çok üstünkörü, acele hazırlanmış bir araştırmanın sonucunu belirten şu çizelge bile, bu türden çalışmaların ne kadar verimli olabileceğini göstermesi bakımından dikkate değer.

Meslek	İngiltere		Fransa	
	Ana Baba	Yazar	Ana Baba	Yazar
	%	%	%	%
İşsiz Aristokratlar	18	2	8	0
Kilise adamları	14	4	—	4
Kara, Deniz ordusu	4	2	24	4
Serbest meslek, Üniversite	14	12	16	8
Endüstri Ticaret Banöa	12	2	20	0
Diplomat, Yüksek Yönetici	10	8	4	16
Küçük yönetici, memur	8	10	8	8
Edebiyat, sanat	8	44	8	52
Politika	2	4	4	8
Teknik	2	2	0	0
İşçi, köylü	8	0	8	0

Çizelgede görüldüğü gibi 19. yüzyılda İngilterede yazarların % 44 ü, nüfusunun ancak % 8 ini, Fransada da yazarların % 52 si, gene nüfusunun ancak % 8 ini meydana getiren edebiyatçı ya da sanatçı anadan babadan gelmiştir²⁷. Bu arada şunu da hatırlatalım ki : Edebiyatçı denen

26 **Escarpit** : Sociologie de la Littérature sahife : 41-42.

27) Bu çizelge aynı yapıt, sah. 44 den alınmıştır.

zümre ancak 19., 20. yüzyıllarda belirmiştir. Daha önceleri edebiyat çevresi, edebiyatçı zümre diye bir şey yoktur.

c) Yazarların geçimlerini sağlama biçimiyle ortaya koydukları yapıtlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemek de edebiyat sosyolojisi alanına girer. Gerçekten maddî ihtiyaçların edebiyat olaylarına etkisi su götürmez. Karın doyurmak için ortaya konan yapıtlar bazan çok üstün bir edebiyat değeri taşıyabilir. Örneğin Cervantes (1547-1616) "Don Qui-chotte" unu; İskoçyalı romancı Walter Scott (1771-1832) romanlarını, geçimlerini sağlamak amacıyla yazmışlardır.

Yazarların geçimini sağlayan yolları iki öbekte toplamak mümkündür:

- a Dıştan 1) Kayıricılık (Mécénat)
2) Kendi kendinin geçimini sağlama (Auto - financement)

b İçten Yazar hakkı

Yukarıki şemada görüldüğü üzere yazarın geçimi: ya dıştan, edebiyat dışı bir yoldan; ya da içten, doğrudan doğruya edebiyat yoluyla sağlanabilir. İlk edebiyat dışı yolları, sonra da edebiyat içi yolları gözden geçirelim.

Edebiyat dışı yolları da gene şemada görüldüğü gibi iki grupta toplamak mümkündür; bunlardan biri kayıricılık (Mécénat), biri de kendi kendinin geçimini sağlama (auto-financement) yoludur.

1) Kayıricılık (Mécénat) — Yazarın bir kimse ya da bir kurum tarafından geçiminin sağlanmasıdır. Kayıricılık edebiyatın geniş yığınlara yayılmadığı, çoğunluğun cahil olduğu, yalnız çok sınırlı zengin bir zümrenin okur yazar olduğu bir çevrede gelişmiştir. Bu bir kul-efendi ilişkisidir.

Kayıricılık (Mécénat) Roma imparatorluğunda doğmuştur. İ.Ö. 69-8 yılları arasında yaşayan Auguste'un dostu Romalı şövalye Mecenas; Horatius, Propertius, Virgilius'un kayırcısıdır. Bundan ötürü kayıricılık (Mécénat) onun adıyla anılır. Kayıricılık Sonraları Prens, Kral, Papa sarayları çevresinde daha da gelişmiş olarak sürüp gitmiştir. Zamanla basımın iycadı, okur yazarların artması gerçi bu kurumu gittikçe zayıflatmış ama gene de büsbütün yok edememiştir. Devlet kayırcılığı ya da nükümetin kitaplıklara çok sayıda kitap satın alması, edebiyat ödülleri

vermesi gibi “dolaylı kayırcılık” biçim değiştirmiş olarak bugün bile hâla sürüp gitmektedir.

Kayırcılığın gerek gelenekci gerek bugünkü ödül biçimi gerçi bir yandan yazarın geçimini, yapıt vermesini sağlar; ama bir yandan da tiranlıkla, despotlukla, diktatörlükle birlikte yürüyen kayırcılık, yardımını çoğu zaman yazarlara çok pahalıya ödetir. Kısası kayırcılık dürüst olmayan, daha doğrusu bugünün toplumsal ahlâk duygusuna uymayan bir alışveriş sistemine dayanır. Kayırcı, yazara geçimi için verdiği altına gülmüş karşılık, onun sanatını ya da düşüncesini baskısı altına alır.

2) Kendi kendinin geçimini sağlama (auto-financement) — Biraz önce de söylediğimiz gibi geçimini sağlayan edebiyat dışı yollardan ikincisi: “ikinci meslek” tir. İkinci meslek bir çeşit “kendi kendinin geçimini sağlama” biçimidir. İkinci meslek yazarın geçimi için, en elverişli, en az kötülüğü olan bir çözüm yolu gibi görünmektedir.

Örneğin Aristoteles Büyük İskenderin eğitimcisiydi; F. Bacon İngiliz İmparatorluğunun bir devlet adamı, Chateaubriand Fransanın büyük elçilerinden, bakanlarından biriydi. Mallarmé bir öğretmendi, Giraudoux bir diplomattı. Bizde de örneğin Yahya Kemal, Yakup Kadri birer büyük elçiydiler, Ahmet Haşım öğretmendi; bunun gibi edebiyatçılarımızdan bazıları gazeteci, bazıları devlet adamı, bazıları memur, bazıları hekim, bazıları öğretmendi²⁸.

Bunlara aslında ikinci meslek değil de ilk meslek demek daha doğru. Çünkü yazar ancak arada bulabildiği boş zamanlarını edebiyat yazılarına ayırabilir. Bu bakımdan ikinci mesleğin en büyük kusuru; yazarın kendini tam anlamıyla yazarlık mesleğine verememesidir.

İkinci mesleğin yazarın yapıtına olan etkisi de küçümsenemez. Örneğin: Profesör yazarların yapıtlarında didaktik bir hava eser, gazetecilerindekilerde bir acelecilik göze çarpar.

Bu arada şunu da belirtelim ki yazarlar ikinci meslek olarak daha çok ya serbest, ya da öğretimle yönetimle ilgili mesleklerden birini seçerler. Yazarlığa en az elverişli ikinci meslek kuşku yok, işçiliktir. Yazarlığa yete-

28) Yazarlardan bazıları da geçimlerini kendi gelirleriyle sağlarlar. Bu, bir çeşit “kendi kendini kayırma” “Auto - Mécenat” sayılabilir. Sayıları çok olmamakla beraber atalarından kalan gelire geçinen yazarlara toplumların her çağında rastlamak mümkündür. Bundan başka ticaret, para oyunu gibi türlü edebiyat dışı yollarla kendi kendinin gelirini sağlayan nice edebiyatçılar vardır.

nekli bir işçinin bir yandan da yazar olarak çalışması çok güçtür. Çünkü yorucu ağır ve uzun bir çalışmadan sonra edebiyat yazılarına ayırabilecek zamanı kalmaz. Kısası yazarlıkla işçilik bir arada gitmez.

Günümüz toplumlarında kayırcılığın yerini ikinci mesleğin tutması, edebiyat mesleğinin ekonomiko-sosyal sistem içinde tamamlanması sorununun henüz çözülemediğinin en açık bir kanıtıdır.

d) Yazar ve Sosyal Sınıf — Yazarın ekonomi durumu, bağlı bulunduğu toplumsal sınıftan ayrı olarak ele alınmamalıdır. Her yazar bir toplumsal sınıfa bağlıdır. Yalnız sosyo-ekonomik ve ideolojik bakımdan ayrı ayrı sınıflara bağlı olabilir. Yazarın sosyo-ekonomik yönü ekonomi ve meslek durumuyla incelenebilir. Edebiyat genellikle geçimi sağlamaz, onun için yukarıda da belirttiğimiz gibi ikinci meslek gibi çarelere başvurulur. Kısası yazar sosyo-ekonomik bakımdan genellikle orta sınıfa bağlıdır. Fakir halk sınıfından çıkmışsa, orta sınıfa yükselme yolunu tutmuştur.

Yazarın ideoloji bakımından bağlı bulunduğu sınıfı belirtmek daha ince bir iştir. Yazarın ekonomi bakımından bağlı bulunduğu sınıfla, ideoloji bakımından bağlı bulunduğu sınıf arasında uygunluk olabileceği gibi, aykırılık da olabilir. Örneğin burjuva sınıfına bağlı bir yazarın mutlaka burjuva ideolojisine bağlanması gerekmez. Burjuva sınıfına bağlı yazarlar arasında, kendi sınıfının değerlerini savunanlar olduğu gibi, bu değerlerin şiddetle aleyhinde bulunanlar, hattâ bambaşka yepyeni bir sınıfın değerlerini savunanlar da çıkabilir. Bu bakımdan bir yazar sosyo-ekonomi bakımından bir sınıfa, ideoloji bakımından da bambaşka bir sınıfa bağlı olabilir.

Ayrıca yazarın yazılarında savunduğu ideolojiye inanması da, inanamaması da olanaklıdır (mümkündür). Daha açık söylemek gerekirse yazarın canla başla bir ideolojiye bağlanması, onu savunması ne kadar olanaklıysa (mümkünse); hiç inanmadan bağlanmadan bir takım çıkar düşüncesiyle her hangi bir ideolojiyi savunması onu bağlı gibi görünmesi aynı derecede olanaklıdır (mümkündür).

e) Yazar Hakkı — Edebiyatçı mesleğinin belirmesi ve yazar haklarının kanunlaşması çok yenidir. İlk 1709 da İngilterede Kraliçe Anne adına çıkan bir kanun; yazarları, basımevi sahiplerinin, kitapçıların insafsızlıklarından korumak amacını güdüyordu. Ama bu kanun kâğıtta kaldı, uygulanamadı. Bu yolda ilk yenilik işaretini 1789 Fransız devrimi vermiştir.

Yazar hakkı Fransada sağlığında yazarın hayatı boyunca, ölümünden sonra da 50 yıl sürmektedir. Bu zaman içinde yazar isterse hakkını sözleş-

meyle başkasına aktarabilir. Yazar hakkı A. B. D. lerinde 28 yıldır, ama yenilenebilir. Portekizde sonsuzdur.

Bu ulusal kanunlar 1886 Bern andlaşmasıyla uluslararası bir biçim aldı. Bir çok defa gözden geçirilen bu andlaşma son olarak 1956 da 43 memleketi toplamıştır. Amerikan toplumlari da, 1889 Montevideo andlaşmasıyla yazar haklarını düzene sokmuşlardır. 1952 de U.N.E.S.C.O. nun önderliğiyle 40 memleketin imzaladığı bir andlaşma 1955 de yürürlüğe girmiştir. Ama bu Bern andlaşmasının yerini almamıştır.

İşte yazar haklarının kanunlaşmasının ya da kanunlaşmamasının çeşitli toplumların edebiyat yapıtları üzerine olan etkisi, sosyoloğun üzerinde dikkatle durması gereken önemli inceleme konularından biri olabilir. Örneğin 19. yüzyılın başlarında Amerikan basımevi sahipleri hiç bir andlaşmayla İngiliz basımevleri sahipleriyle bağlaşmamışlardı. O sıralarda Amerikan basımevi sahipleri, büyük İngiliz yazarlarının yapıtlarını, yazarlarına bir kuruş bile vermeden yeniden basabilirlerdi. Bu yüzden de yazar hakkı vermek zorunda oldukları Amerikan yazarlarının yapıtlarını basmağa pek yanaşmazlardı. Bu yıkıcı rekabet Amerikan yazarlarını, "Magazine" lere uygun düşen bir yazı türüne, hikâyeciliğe sürükledi. İşte bu durum 19. Yüzyılda Amerikada bir yandan "Magazine" modasını, bir yandan da hikâyeciliğin gelişmesini sağlamıştır²⁹.

Radyonun, Televizyonun gelişmesi, yazar ile basımevi sahibi arasında bölünen "adaptation" ve çeviri haklarının önemini gittikçe arttırdı. Bir baskı sözleşmesi gitgide bir kapital - iş andlaşması biçimini almış bu yüzden de bir çok memleketler iş haklarını bir takım kanunlarla güvenlik altına almak zorunluğunu duymuşlardır. Ama yine de yazarlar hâlâ ezilmekte, kötüye kullanılan götürü antlaşmalar sürüp gitmektedir.

Kısa yapıtları büyük tiraj sağlamayan, ödüllerden yararlanamayan, sinema senaryolarıyla para kazanamayan bir edebiyatçı bir ikinci meslek de tutmamışsa, başka bir yol bulması oldukça güçtür. Böyle bir durumda en kestirme yol bir basımevinde edebiyat danışmanlığı, müsahhiblik v.b. gibi işlerdir. Ayrıca çeviri, "adaptation" yolları vardır. Bir de İngilizlerin geçim amacıyla kitap yazarlar (pot-boilers) dedikleri bir zümre vardır. Bunlar, Serüven romanları, cinayet romanları gibi edebiyat endüstrisi biçimine bürünmüş her türden yazı yazarlar.

29) Fred Lewis Patter : "Encyclopaedia Britannica" daki "Short Story" adlı yazı.

Böylece günümüzün en ileri toplumlarında bile, ekonomi statüsünün dengesini bulamaması yüzünden, çok aşağılık bir edebiyat zümresinin ver aldığını görüyoruz. Bu dengesizliğin derin nedenleri ancak uzun bir inceleme sonucu bulunabilir. Dağıtım sisteminin incelenmesi, belki de tedavi çarelerinden bazılarının neler olabileceğini ortaya koymamıza yardımcı olacaktır³⁰.

C) Zaman içinde yazar — Edebiyat yapıtlarını ortaya koyan yazarlar zümresi de, diğer bütün demografya zümreleri gibi yüzyıllar boyunca çoğalır azalır, ihtiyarlar, gençleşir.

Bir edebiyat zümresinin anlamlı bir örneklemesini (sampling) sağlamak için iki yola başvurmak mümkündür: Birincisi basımevleri ya da başka bir araçla her hangi bir memlekette belirli tarihler arasında kitap yayınlamış bütün yazarların bir listesini düzenlemek; ikincisi de iyiniyetle düzenlenmiş örneğin bir edebiyat tarihi kitabının fihristini ele almak.

Gerçekte bu yolların ikisi de doyurucu değildir. Birincisinde yazar: “Kitap yazmış bir kimse” tanımına dayanır. Oysa kitab böyle mekanik bir tanıma bağlanamaz. Çünkü yazar sadece sözcükler üreten biri sayılmı, artık onun edebiyatla hiç bir ilişkisi kalmaz.

Edebiyat tarihi kitapları fihristlerine dayanan görüş daha doğru gibi gelir. Ama kitabın yazıldığı tarihe yaklaşıldıkça belirtilen edebiyatçıların sayılarının gittikçe arttığını görmek için, her hangi bir edebiyat tarihinin fihristine şöyle bir göz atmak yeter. Bu artışın hızı, edebiyat tarihçisinin yaşadığı tarihlere yaklaşıldıkça artar.

Kıyası bu türlü fihristler ya edebiyat tarihçisinin yaşadığı sırada bütün yazarları içine alan mekanik bir fihristtir, ya da çok kendince (arbitraire), özel bir seçmedir. Bunların, bir iki kuşak sonra gelen edebiyat tarihçilerinin o dönem için hazırladığı fihristle, hiç bir ilişkisi olmayacaktır.

Öyleyse gerçek edebiyatçı zümreleri ancak aradan bir iki kuşak geçtikten sonra tasarlanabilir. Yazarın da edebiyatçılığı ancak ölümünden sonra belli olur.

Ayrıca edebiyat tarihleri fihristleri sadece okumuş, bilgili yazar tiplerini ele alır. Gerçekten bir takım edebiyat zümreleri belirli bir toplum-

30) Escarpit, aynı yapıt, sahife, 54-56.

da birbirleriyle ilişkisi olmadan belirirler. Bir edebiyatçılar zümresi vardır ki, yalnız bilgili okuyucuları karşılar. Edebiyat kitapları fihristlerinde yer alanlar da bunlardır. Beri taraftan halkın ya da çocukların malı edebiyatlar vardır ki bu tip yazarlar çoğu zaman edebiyat tarihi fihristlerinde yer almazlar. Onun için edebiyat kitaplarının fihristleri değil de sözlük niteliğini taşıyan kitaplardaki adlara dayanmak daha yerinde olur. Bunları da kataloglarla, bibliyografyalarla, dergi fihristleri v.b. larıyla kontrol etmek gerekir. Böylece sosyolojik değer taşıyan bir örnekleme (sampling) sağlanmış olur.

Kuşku yok her örnekleme ayrıntıları bakımından tartışma konusu olabilir. Ama deneyler gösteriyor ki gereken tedbirler alınırsa bu yöntemle gerçeğe çok yaklaşan sonuçlar sağlanabilir. Böyle bir örneklemeyle örneğin edebiyat kuşaklarını incelemek mümkündür.

Albert Thibaudet (1874-1936) ya da Henri Peyre'in anladığı anlamda "kuşak" (génération) kavramı çok açık bir olaydır. Edebiyat alanında yazarların doğum yılları belirli zamanlarda yumak gibi kümelenirler. Henri Peyre³¹ ın yapıtında, bu kuşakların bir çok Avrupa edebiyatları için de geçerli olabilecek bir fihristini bulmak mümkündür.

Şunu da belirtelim ki: Kuşak terimini çekingenlikle kullanmak gerekir.

1) İlk devirli girişimlere (tentation Cyclique) kapılmaktan sakınmak gerekir. Gerçi yazarların böyle zaman içinde kümelenmelerinin düzenli aralıklarla tekrarlandığını tasarlamak çekici bir olaydır. Henri Peyre "kuşakların birbirini izleyen ritmini söz konusu ederken çok karmaşık bir mekanizma tasarlamakta ama gene de ritmin düzenli olduğunu sav (iddia) lamaktadır.

Daha az tedbirli, daha atılgan olan Guy Michaud³² kuşakların birbirlerini izlemesinde "sinusoidal" hattâ helezonumsu (hélicoïdal) bir ritm görür. Bunun da dönemi bir insan ömrü olan 72 yıldır. Bu 72 yıllık dönem (période) de 18 yıllık dört yarım kuşağa bölünmüştür. Baştan ilk ikisi geceyi (ölü noktayı, yükselmeyi), diğer ikisi de gündüzü (bolluğu ve alçalmayı) bildirir. Escarpit: "Çok çekici, böyle bir varsayımı candan gerçeklemek (verifier) isterdik ama kuşakların birbirini izlemesinde kesinlikle

31) H. Peyre, Les Générations Littéraires, Tableau récapitulatif des générations, sah. 214-217.

32) G. Michaud : Introduction a une Science de la Littérature, sah. 252-256 ve 258; ayrıca sah. 259 daki şema.

kabul edilebilecek böyle düzenli bir ritm bulamadığımızı belirtmek isteriz. Ama haksızlık etmemek için edebiyat olaylarında 70 yıllık birimin rol oynadığı bazı önemli değişikliklerin var olduğunu da söyleyelim”³³ demektedir.

2) Edebiyat kuşaklarını, biolojik kuşaklardan da ayırmak gerekir. Bilindiği gibi bir toplumun genel nüfusunda yaş zümrelerinin dağılışı, toplumsal koşullarda önemli değişiklikler olmadıkça, yaş piramidi ülküsel çan biçiminden pek ayrılmaz. Ama edebiyatçıların yaş piramidi hiç bir zaman ülküsel tipe ulaşamaz. Edebiyat alanında yüz yıllar boyunca yaş piramidleri üzerinde yapılan incelemeler gösteriyor ki, bir önceki kuşak 40 yaşına ulaşmadan yeni bir edebiyat kuşağı doğmuyor. Kuşakların doğması sanki hesaplı.. Bir an geliyor ki egemen yazarlar kuşağının baskısı, genç kuşakların baskısına boyun eğmek için sanki zayıflar...

3) Yazarlar kuşağı kavramında, doğum tarihinin olsun, 20 yıl farkının olsun hiç bir anlam taşımadığını daima göz önünde tutmak gerekir. Gerçekten insan yazar doğmaz yazar olur. Edebiyatçılar zümresine girmek çok karmaşık bir olaydır. Yazarlık mertebesine genellikle 40 yaş civarında ulaşıldığı kabul edilir ama bu da oldukça değişkendir. Onun için kesin bir yaş değil de bir yaş sınırı kabul etmek en doğru yeldur. Örneğin edebiyat dünyasına geç katılan Romancı Richardson (1689 doğumludur) biyolojik bakımdan gerçi 1688 de doğan İngiliz şairi ve filozofu Alexandre Pope’un kuşağındandır, ama edebiyatçı olarak 1707 de doğan Fielding kuşağına girer.

Görülüyor ki daha çok, yaş zümrelerini belirtmeğe yarayan “kuşak” kavramı, edebiyat zümrelerini anlatmağa pek elverişli değil. Onun için edebiyat alanında daha esnek, daha örgensel (organique) olan “ekip” terimini kuşak yerine kullanmak daha yerinde olacak. Ekip terimi, her yaştan yazarları içine alan bir zümre anlamını taşıyabilir. Bu anlamda bir zümre ya da ekip, edebiyat dünyasını sarar, edebiyat dünyasında söz sahibi olur, bilerek ya da bilmeyerek yeni akımların gerçekleşmesine de belirlirli bir süre engel olur.

Şimdiye kadar yapılan incelemeler bu ekiplerin tutunmalarına, yükselmelerine, hükümet yönetiminin değişmesi, devrim, savaş v.b. gibi politik tipten olayların sebep olduklarını göstermektedir³⁴.

33) **Ercarpit** : Aynı yapıt sah. 35.

34) **Escarpit** aynı yapıt, Sahife 29-37.

B ö l ü m II

YAPIT

Yazarın yarattığı edebiyat yapıtı sözle ya da yazıyla nesnelleşir. Edebiyat yapıtının en nesnel biçimi de kuşku yok kitaptır.

Bilindiği gibi kitabın türlü tanımları ileri sürülmüştür. Örneğin U.N.E.S.C.O. kitabı şöyle tanımlar: “Vakitli olmayan, 49 ya da daha fazla sahifesi olan baskıdır”³⁵. Bu türden tanımlar kitabı bir kültür aracı gibi değil de bir maddî nesne olarak kabul eder. Böyle bir tanıma göre: Örneğin kalınca bir tren tarifesini kitap saymak, ince bir hikâye kitabını ya da edebiyat yazısını da kitap saymamak gerekir.

Bazı tanımlar da kitabın görevine göre yapılmıştır. Örneğin: “Kitap bir okuma makinesidir” tanımı gibi. Hemen belirtelim, bu türden tanımların hiç biri doyurucu değildir. Bu konuda derinliğine bilgi edinmek isteyenler şu yazılara baş vurabilirler³⁶.

Genel olarak “kitap” için böyle çeşitli tanımlar ileri sürüldüğü gibi, “Edebiyat yapıtı” “Edebiyat kitapları” için de türlü tanımlar ortaya atılmıştır. Örneğin: “Aygıt (outil) olmayan kendi kendinin amacı olan her yapıt edebiyattır”; “Yararlı olmayan bir kültür gereksimini (ihtiyacı) karşılayan her yapıt edebiyattır”.

Gerçekten her okunan şey edebiyat değildir. Edebiyat 80-90 yıldan beri Amerikalı kitaplıkçı (bibliothécaire) Melvil Dewey’in ortaya koyduğu onlu sınıflamadan yalnız biridir.

0. Genel	5. Salt Bilim
1. Felsefe	6. Uygulamalı Bilim
2. Din	7. Sanat
3. Sosyal Bilim	8. Edebiyat
4. Filoloji	9. Tarih Coğrafya

35) Kanada, Finlandya, Norveç gibi toplumlar bu 49 sahifa ölçütünü kabul eder. Lübnan, Güney Afrika 50 sahifeyi; Danimarka 60 sahifeyi; Macaristan 64 sahifeyi; İrlanda, İtalya, Monako, 100 sahifeyi; Belçika 40, Çekoslovakya 32, İrlanda 17, Hindistan en küçük broşürü de kitap sayar. (Bu bilgi: Robert Escarpit’in “Sociologie de la Littérature, 1960, Presse Universitaire de France” adlı kitabından alınmıştır, sah. 17-23).

36) Nurettin Şazi Kösemihal : Cybernetics, Sociometry, Microsociologie. Sosyoloji dergisi, sayı 13-14, İstanbul Matbaası, 1959, sahife: 58-63.

Nurettin Şazi Kösemihal : Sosyometrinin Temelleri adlı kitabın giriş bölümü, sah. XLVIII—LI.

Bu sınıflamanın kesin olmadığını da hatırlatalım. Örneğin Fransa, Filolojiyi (4), Linguistique adıyla Edebiyata (8) bağlar. Ayrıca bu sınıflamadaki Edebiyat bölümü çoğu zaman çeşitli kitapları, özellikle edebiyat değerleri pek az olanlarını içine alır³⁷.

Gazetelerde, özellikle haftalık, aylık dergilerde, yazıların önemli bir oranı edebiyat bölümüne girer. Örneğin edebiyat yazılarının büyük bir kısmı dergilerden okunur.

Kısa edebiyat yapıtının sınırını kesinlikle çizmek olanaksızdır. Görevi olan bir çok yazılar vardır ki, görevi dikkate alınmadan edebiyat gibi sadece vakit geçirmek için okunur. Röportaj, eleştirme gibi. Bunlar gibi, teknik, bilimsel, felsefe yapıtları da görevleri dikkate alınmadan okunabilir. Buna karşılık bir yapıt, edebiyat yazısı olur da, bir inceleme konusu olarak pratik bir amaçla okunabilir. Kısa edebiyat kitabı tüketimi edebiyat kitabı okumaktan ayrıdır. Her hangi bir edebiyat kitabı, okumaktan gayri bir amaçla satın alınabilir. Örneğin koleksiyoneular gibi.. Sonra bir edebiyat yapıtı estetik duygusuyla değil de bilgi edinme amacıyla okunabilir.

Görülüyor ki Edebiyat kitabı da, yazar gibi çok yönlü bir olaydır. Edebiyat yapıtının, kitabının bir fiziği, bio-psikolojisi olabileceği gibi bir de sosyolojisi mümkündür. Başka bir deyimle edebiyat yapıtını, toplum ya da zümrelerden sıyrılmış soyut bir olay olarak görmek mümkün değildir. Edebiyat yapıtıyla toplumsal yapı arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Edebiyatla toplumsal yapı arasındaki bu çeşitli ilişkileri de:

- A) Cinsler ve biçimler sosyolojisi
- B) Konular sosyolojisi
- C) Karakterler ve kişiler sosyolojisi
- D) Üslûplar sosyolojisi

diye dört öbekte toplamak mümkündür.

A) Gerçekten edebiyat yapıtının şiir, roman, hikâye, tiyatro gibi çeşitli cinsleriyle içinde doğdukları toplumlar ya da zümreler arasındaki

37) Bu onlu sınıflamaya göre: edebiyat bölümü Fransada bütün kitapların % 30-35 idir. Almanyada Edebiyat kitapları yüzdesi bundan bir az daha azdır. Yunanistanda % 80 i bulur. Bu memlekette edebiyat için kullanan ölçütü yeniden gözden geçirmek gerekir. Sömürgeleikten yeni kurulmuş toplumlarda bu sayı % 10 un bile altına düşer. Çünkü bu toplumlar daha çok teknik kitaplara önem vermektedir. (Escarpit: Histoire de la Littérature, sah. 21-23).

ilişki ötedenberi bir çok düşünürlerin dikkatini çekmiştir. Örneğin: Roman, burjuvaziyle çok sıkı bağılılığı olan bir edebiyat cinsi midir? Savaşçı kavimlerin, şiirden daha çok anladıkları, kendilerini şiirde buldukları ne dereceye kadar doğrudur? Tiyatro insan zümreleri tarihinin hangi çağında, hangi toplumsal biçim içinde gelişmiştir? İşte bu ve bunun gibi daha bir çok sorunlar, cinsler ve biçimler sosyolojisinin konusu olabilir.

B) Edebiyat yapıtlarının konularıyla topyekûn toplumlar (société globale) ya da zümreler arasında da derin ilişkiler bulunabilir. Bu konulardan bazıları bir toplumun tarihinin belirli bir çağında ya bir kısım halkına, ya bir zümresine, ya da bir sınıfına; bazıları da bütün halkına bağlı olabilir. Örneğin ulusal edebiyatlar, mahalli edebiyatlar, zümre sınıf edebiyatları gibi.. İşte edebiyat yapıtlarının konularıyla toplumlar ya da zümreler arasındaki ilişki konular sosyolojisinin inceleme alanına girer.

C) Bir edebiyat yapıtındaki kişiler, tipler, karakterlerle o yapıtın belirlediği toplumsal çevre arasında da ilişkiler vardır. Bu tipler, kişiler, bazan bir bölgeyle ilgili olabilirler, örneğin bizdeki laz, kayserili tipi gibi; bazan bu tipler bütün bir toplumla ilgili olur, memetçik tipi, ulusal kahramanlar gibi; bazan da bu tipler bir toplumdaki bir ulustan daha geniş bir bütüne bağlı olabilir, başka bir deyimle çok geniş bir coğrafya ya da kültür alanının ortak bir tipi bir kahramanı olabilir. Örneğin Don Juan tipinin ulusal sınırları aşması, uluslararası bir karakter taşıması gibi. İşte bu çeşitli tipler, kişiler, karakterlerle toplumsal çevre arasındaki ilişkiyi araştırmak da "karakterler, kişiler sosyolojisi" ne düşer.

D) Bir edebiyat yapıtının uslubuyla toplumsal çevre arasındaki ilişki de yokumsanamaz. Nitekim bir yapıtın uslubuna bakarak, o yapıtın içinde doğduğu toplumun tarihinin hangi çağına, hangi yüzyılına bağlı olduğunu kestirebiliriz' Bu türden incelemeler de üslûplar sosyolojisi" alanına girecektir.

B ö l ü m III

BASIM - YAYIM - DAĞITIM

Edebiyat yazarının yarattığı yapıtın, kitabın, geniş okuyucu yığınlarına ulaşabilmesi için çoğaltılması yani basılması, yayılması, dağıtılması gerekir. Basım-yayım tarihiyle kitap tarihinin birbirine karıştırılmaması gerekir. Basılmış ya da basılmamış olsun kitap edebiyat yapıtını yayan araçların en sonuncusu ve en yaygındır,

ama biricik araç değildir. Örneğin tiyatro, yazı bilmeyen bir toplumda edebiyat yapıtını yayan bir araç olabilir. Günümüzde de sinema, radyo, televizyon gibi araçlar görüme, işidime dayandıkları için, kitaptan çok daha etkilidirler.

Fransızcada yaymak anlamına gelen "publier" terimi, lâtince "publicare" den gelmektedir. Herkesin yararına sunmak anlamına gelir. Örneğin "Publicare Simulacrum" bir meydana heykel dikmek anlamındadır.

Litréye göre: Bu sözcük, 13. yüzyılda taşınır bir malı, bir eşyayı haraç mezat satmak anlamına gelirmiş...

Öyleyse bir edebiyat yapıtının geçim amacıyla kamu oyuna yayımlanmasında, haraç mezat satılmasında gönül rızasıyla kabul edilmiş bir çeşit zorbalık var demektir. Plautus: "Kendi yaratması olan, kendinden çıkmış bir yapıtın ticaret amacıyla yayımlanması bir çeşit fuhuştur, beden satmak gibi bir şeydir" demektedir.

Beri yandan bir yapıtın gerçekten özgür, bağımsız bir varlık olarak tutunması için, yaratıcısından kurtulması, kaderini insanlar arasında yalnız başına izlemesi gerekir. Oyunların "première" leri, resim sergilerinin açılış törenleri, sanatçının yarattığı sanat yapıtının artık kılına dokunulmayacağına, doğduğunun herkese ilân edilmesinin bir sembolüdür.

Gerçekten her sanat yapıtı bir doğumdur. Her sanat yapıtında doğumda olduğu gibi, bir yandan acılı bir kopma, bir yandan da bağımsız, özgür bir varlığın ortaya çıkması vardır. Yayımcı (editeur) nın rolü ebe-ninkine benzer. Gerçi canını kanını veren ortaya yeni bir can getiren sanatçıdır, ama sanatçının doğma sınırına kadar getirdiği yapıt, ebeden yani yayımcıdan yardım görmeseydi belki de hayata kavuşamazdı.

Yayımcının bu temelli görevinden başka daha birçok görevleri vardır. Bu ebe-yayımcı benzetmesini tamamlamak için doğurtucumuzun, ebemizin bir çeşit doğum öncesi danışmanı, yeni doğanların sağlığını bildiren bir uzman, bir pedagog, bir biçim ve yön verici, durumunda olduğunu da belirtmek gerekir³⁸.

Edebiyat kurumları tarihinde yayımcı (editeur) denen tip yenidir. Ama çok eski çağlardan beri sözlü ya da yazılı yapıtları çoğaltma, yayma yolları vardı. Çoğu zaman bu işi yazarlar üzerine alır. Eski çağda sanatçının halk önünde yapıtını okuması gözde bir yoldu. Basım evlerinin ku-

38) Escarpit : Sociologie de la Littérature, 1960, Press Universitaire de France, sah. 57-59.

ruluşundan sonra da bu yol halâ sürüp gitmektedir. Bu türlü yayımlar içinde en dikkate değer olanı Japonların “Yomiuri” sidir. Bunu gazetelerin atası saymak mümkündür. Yazar yapıtını kendi yaratıyor, kendi basıyor, sonra da sokaklarda bağıra bağıra kendi satıyor.

En eski çağlarda da yayın uzmanları eksik değildi. Başta gezici hikâyeciler gelir. Bunlar çoğu zaman geleneksel, bazan da orijinal hikâyeleri yurt içinde dolaşarak anlatırlar. Bu da sınırlı olmakla beraber bir çeşit yayındır.

Yayın işi ciddî olarak ilkin el yazması kitapla başlar. Atinada İ. Ö. 5. yüzyılda; Romada da klâsik çağda el yazmalarını yeniden yazan atölyeler (Scriptoria) vardı. Birkaç yüzü aşmayan bu el yazmalarının kopyeleri de kitapevlerinde (librairie) satılırdı. Bütün bunlar bir kitap endüstrisinin bir kitap ticaretinin bulunduğu, bir yayın (edition) fikrine de temel olabileceğini gösterir. “Edition” terimi lâtince “doğurmak, dünyaya getirmek an.amına gelen “edere” fiilinin kökünden gelir”.

İlk basımcılar (imprimeur) daha çok birer iş adamıydılar. Onun için özellikle çok aranan, işe yarar kitapları basarlardı. Ama bir yandan da: Chaucer, Govver, Lydgate, Malory gibi yazarların edebiyat dünyasında dirilmeleri, bunları ilk basan Caxton sayesinde mümkün olduğunu da hatırlatalım. El yazmalarıyla, bu kitapların böyle yeniden hayata kavuşmaları pek olanaklı olmazdı.

Çok erken çağlarda, 15. yüzyılın sonlarında İngilterede, Hollandada, Almanya da, Fransada basımcılar, yayımcılar büyük satış mağazaları kurmuşlardır. Ama zamanla büyük basımcılar endüstrilerinin gittikçe artan güçlükleriyle bunalmıca kitaplarının satışını kitapçılara bırakmak zorunda kalmışlardır.

Fransada basımcı ve kitapçı terimlerinin sınırları bulanıktır. 18. yüzyılın sonlarına kadar yayımın maddî manevî sorumlusunu kestirmek güçtü. Ötedenberi basımcıya düşen sorumluluk daha ağır basardı, ama zamanla kitapçı kendine düşen sorumluluk payını ağır ağır üzerine almaya başlamıştır. 19. yüzyılın başlarında Napo'leon kanunu “sorumlu yayımcı” (éditeur responsable) nin yetki ve sorumluluğunu belirterek, basımcı-kitapçı çatışmasını kesip atar.

Bu tarihten elli yıl sonra yayımcı: Basımcıyı teknik işleri, kitapçıyı da ticaret görevleri alanına iten, yazarla sözleşmeleri imzalayan, kısası kitapların baskı, yayım, satım işlerini ayarlayan bir kapitalist olmuştur. Başka bir deyimle kitap basım, yayım, satım zanaatları işletmeleri, bir kapitalist işletme kılıfına bürünmüştür.

Bu değişiklik burjuvazinin ekonomik, politik ve kültürel egemenliğiyle anlatılabilir. Tam bu sıralarda da edebiyat, edebiyatçıların ayrıcalığı olmaktan çıkar. Egemen olan burjuvazi kendine uygun bir edebiyat ister. Okuyanların sayısı artar. Zevklerde devrim başlar. Gerçekçi ya da duygusal romanlar, romantik öncesi ya da romantik şiirler büyük tirajlı yapıtlar olur. Endüstri ve ticaretin diğer dallarındaki büyük kapital sistemi bu alanda da kendini gösterir³⁹.

Yayım (éditorial) görevi üç eylemle özetlenebilir:

- A) Seçim
- B) Yapım
- C) Dağıtım

Bu üç işlem birbirlerine karşılıklı etkide bulunur. Hem birbirlerine bağıdırlar, hem de birbirlerini koşullandırlar.

Bir yayımevinde bu üç işlemi karşılayan üç ana bölüm vardır. Edebiyat komitesi, yapım bürosu, ticaret bürosu. Bunların işleyişini yayımcı (éditeur) ayarlar. Bir yayımcı bu üç işlemi uzmanlarına bıraksa bile gene de yayımcı kalabilir. Çünkü burada önemli olan şey, bunların hepsinin ticaret ve ahlâk sorumluluğunu üzerinde taşımasıdır.

Yayımanın (edition) biricik sorunu bireysel bir olguyu kolektif hayata ulaştırmaktır. Saydığımız teknik işlerden her biri de bireyle topluluk arasındaki bir çeşit ilişkiyi karşılar.

A) Modern bir yayımcının (éditeur); yazarın teklifleriyle okuyucunun isteklerini uzlaştırmaya çalışan edilgin (passif) bir rolle yetineceği sanılmamalıdır. Yayımcı okuyucu adına yazarı, yazar adına da okuyucuyu etkilemeğe, bir kelimeyle birbirleriyle uyuşabilecek okuyucu ve yazarlar bulmaya çalışır.

Bir yayımcı için ülkü, devamlı bir yazar aramaktır. Yazar bir kere ortaya atılıp da tutundu mu, artık ondan tutunmasını sağlayan tipte yazılara devamı istenir. Böylece uzun süreli bir sözleşmeyle yazar yayımcının boyunduruğuna girer. Her yayım evinin bir üslubu edası vardır. Genel olarak da yayımevine kişiliği olan bir kimse eğemendir. Yayımevine bağılı yazarların danışmanlığıyla, yapıtlar ve aralarına katılacak yeni yazarlar seçilir.

39) Escarpit : Sociologie de la Littérature, sahife 59-63.

Görülüyor ki yayımcı gerek yapıt gerek sanatçı seçiminde bir yandan okuyucu zümresinin isteklerini, bir yandan da okuyucu zümresinin isteklerine cevap verebilecek yazarları göz önünde tutmak zorundadır.

B) Yapım da bu işle ilgilidir. Yapım işinde de ilkin okuyucuyu göz önünde tutmak gerekir. Basılacak kitap, bir kaç yüz kişilik, bir kitap meraklıları zümresine mi; ya da ucuza çıkması gereken bir halk zümresine mi hazırlanacak? Bu iki zümreye göre basılacak kitap her yönden değişik olur: Kâğıdı, biçimi, puntosunun karakteri, sahifelerin boyutu, biçimi, kapağı, cildi, tirajı v.b.

Kitap filân ya da falan niteliklerinden ötürü filân ya da falan okuyucu için seçildikten sonra maddî özelliklerinin iyice belirlenmesi gerekir.

Bu özellikler içinde en önemlisi tirajdır. Tirajı düşük olursa masrafı kurtarmak kazancı sağlamak için fiyatı yüksek tutmak gerekir; Tiraj çok yüksek olursa fiyat düşer ama satılamazsa zarar çok olur. Çünkü kitap endüstrisinde satılamayan yapım, yok fiyatına maliyetinden çok düşük bir fiyatla gider. Bu kitap endüstrisinin bir özelliğidir. Hiç bir endüstride mal bu derece maliyetinin altına düşmez.

Kitabın tasarlanan okuyucu sayısına göre yalnız tirajı değil, kitabın yapılışı, yararlığı, psikolojisi de hesaba katılmalıdır. Örneğin resimli renkli kapaklar modası A. B. D. lerinden bütün dünyaya yayılmıştır. Kapak seçiminde yayımcının okuyucunun kitabı satın almasını sağlayacak çeşitli etmenleri dikkate alması gerekir.

Başlık seçimi de kitabın satışını etkiler. Kitabın özelliğini bildiren şerit üzerine yazılar da moda olmuştur. Kitabın üzerine kılıf yapmak iç tarafına ya da arka kapağa yazar ya da kitap hakkında bilgi vermek de kitap satışını etkiler.

Görülüyor ki; kitabı seçerken yazar ile okuyucu arasındaki dengeyi kurmağa nasıl çalıştıysa şimdi de yapımda gene bu ikisi arasındaki dengeyi korumaya çalışır.

C) Artık sıra dağıtım, yani satışa gelmiştir. Gerçi bedava dağıtılan kitaplar da vardır, ama edebiyat olgusunun tamamlanması için satış zorunludur. Bir kimsenin cebinden para çıkarıp kitap alması yazarın gücüne bir işarettir.

Kapitalist toplumlarda dağıtım, yayım eyleminin en nazik yanındır. Bir dramda nasıl her şey sonuca doğru sürüklenirse yayım işinde de her şey

dağıtımda toplanır. Başarının ya da başarısızlığın çözüm noktası dağıtım-
dadır. Bir kitap bütçesinde dağıtım gideri satış fiyatının yarısını aşar.

Yayımcı çok güç bir sorun karşısındadır; o da kitabın basımını düşünürken, tasarladığı okuyucu zümresini nasıl yakalayacağıdır. Bunun için de bir takım ilân teknikleri kullanır.

İlk akla gelen : Aylık Bibliografya dergilerinden birinde dağıtılan kitabı ilân etmektir. Kitapçılar, kitaplıkçılar, kitabın çıktığını, özellikle bu dergilerden öğrenir. Afişler, gazeteler, kitapçı vitrinleri, sergilemeler de doğrudan doğruya okuyuculara bildirir.

Âdi ilân tekniklerinin bir kusuru varsa; o da bu türden ilânların yayımcının tasarladığı okuyucular için değil de, herkes için olmasıdır. İlânda 100 kişiden ancak 10 u ya da 20 si kitapla ilgilenecek okuyuculardandır. İlânın verimli olması için özellikle ilgili okuyucu zümresine ulaştırılması gerekir. Bunun için de gazetelerde imzalı yazılarla propagandayı sağlamak en güvenilir yollardan biridir. Bu, bir eleştirmeci olabilir. Çıkan yazının aleyhte olması bile satışı arttırır.

Televizyon da yepyeni bir eleştirmeci tipi yaratmıştır. Yazar okuyucularıyla karşı karşıya gelerek konuşur. Yazarın televizyonda görünmesi-
ni izleyen saatlerde satışta büyük bir artış göze çarpar.

Bu çeşitli ilân tekniklerine: “Ayın en güzel kitabı” ya da edebiyat ödülü gibilerini de katmak gerekir. Bunları kitabın üzerine sarılacak şeritle bildirmek de yararlı olabilir.

Uygulanması oldukça güç daha başka ilân teknikleri de vardır. Örneğin bir gazete ya da dergide kitabın ister bütünü ister bazı bölümlerini, ister özetini yayınlamak gibi. Ama bu ince bir iştir. Kitabın tazeliğini kaybetmeden okuyucunun ilgisini bilemek gerekir.

Bütün bu tekniklerin amacı, genel nüfus içinde dağınmış halde bulunan tasarlanmış okuyucu zümresini yakalamaktır. Bütün mesele bunları bir kere topladıktan sonra da dağıtmadan tutabilmektir. İşte kitap klüpleri bu amaçla kurulmuştur. Okuyucuyu işaretlemek, fişlemek, bağlamak, hattâ bazan sözleşmeyle bağlamak, kisası kaçmaması için her çareye başvurmak.

Sosyalist toplumlarda okuyucu zümresi bilindiği için sunum ile istek arasındaki dengeyi ayarlamak daha kolaydır. Bu yüzden de sosyalist ülkelerde satılmamış kitaplar çok azdır.

Kapitalist toplumlarda yayıncının durumu çok daha temelsizdir. Kitap bir kere ortaya atıldı mı, artık kaderi yayıncının elinden çıkar. Satış işi, artık kitapevleri ticaretinin özel mekanizmasına göre işler. Kitabın gidişi tıpkı uzak mesafelere gönderilmek için hazırlanmış ilk füzelerin gidişi gibidir. Bakarsınız bazıları daha yörüngelerine girmeden düşüverir, bazıları da her türlü kontrolden sıyrılarak, düzensiz bir uçuşla alır başını gider. İşte Fransada basılan kitapların % 60 ı 70 i verimli bir satış sayısına ulaşmadan düşer, yayıncının elinden de hiç bir şey gelmez. Bazan da bir kitap satışı hiç ummadığınız sayılara ulaşır. En çok satılan kitaplar zümresine girer. Fransada bir kitabın satışı 100.000 i aştı mı (ki Fransada bu sayı en nazik bir sayıdır) artık kitabın satış eğrisi aklın kavrayamayacağı bir hızla artar.. Yayıncı da birbirini izleyen baskılarla el yordamıyla işi yönetmeğe çalışır.

Yayıncının ipin ucunu kaçırmamasının, kontrolü kaybetmesinin nedeni oldukça açıktır. Çünkü yayıncının bastığı kitap içine tasarladığı okuyucu sayısının sınırları aşılmıştır. Bunu önceden kestirememiş, inceleyememiştir.

Yayıncının kitabın başarısını önceden kestirmesi de pek olanaklı değildir. Fransada 1945 ile 1955 arasında basılan 100.000 kitaptan ancak binde birinin satışı 100.000 i aşmıştır. Görülüyor ki yayıncının yeni doğan kitapların kaderlerine olan olumlu etkisi, doğurtan hekimin dünyaya gelen çocukların kaderlerine olan olumlu etkisinden farklı değildir. Ama buna karşılık olumsuz etkisi çoktur; çünkü hayata ulaştırdığı varlıklar, içinde yaşayacakları toplumsal çevrenin çok sıkı bir biçimde sınırladığı yapma bir özgürlükten yararlanabileceklerdir⁴⁰.

B ö l ü m IV

OKUYUCU

Şimdiye kadar Edebiyat olgusunun birbirini izleyen dört evresinden ilk üçünü (yazar, yapıt, yayım) kısaca gözden geçirdik, şimdi de dördüncü evresi, okuyucu zümreleri ya da yığınları sosyolojisi üzerinde duracağız.

Okuyucu sosyolojisiyle ilgili sorunları dört öbekte toplamak mümkündür. Onlar da:

- A) Okuyucu, okuyucu zümreleri
- B) Okuyucu yapıta niçin bağlanır ya da bağlanmaz
- C) Başarımın nedenleri
- D)) Eleştirici sorunlarıdır.

40) Escarpit : Sociologie de la Littérature, sahife 63-71.

A) Okuyucu sosyolojisinden değil de, okuyucu zümreleri sosyolojisinden söz açmak daha doğrudur sanırım. Gerçekten bütün okuyucu zümrelerini içine alan edebiyat yapıtları çok seyrekler. Her edebiyat yapıtının ancak çok belirli sayıda sadık bir okuyucusu olabilir. Başka bir deyimle her hangi bir edebiyat yapıtı çeşitli okuyucu zümrelerinden yalnız bir kısmını ilgilendirebilir. Okuyucu zümreleri ülkeden ülkeye, çağdan çağa, hattâ aynı ülkede kısa bir zaman içinde çoğalabilir, azalabilir. Bir yapıt geçici olarak ya da büsbütün okuyucu zümrelerini kaybedebilir. Bugün bu yolda, gerçek okuyucu sayısını belirtmeğe çalışan bir çok araştırmaların yapıldığını da hatırlatalım.

B) Okuyucu filân kitaba niçin ısınır, bağlanıverir; filân kitaba da niçin ısınmaz, bağlanamaz, İşte okuyucu sosyolojisinin önemli sorunlarından biri. Örneğin gözde genç bir yazarın asıl okuyucusunu incelemek ilginç olabilir. Belki okuyucuları aynı yaşta olanlardan meydana gelen bir zümredir. Daha şimdiden, bazı yayınlarla, yaş zümreleri ya da cinsel zümreler arasında bir takım ilişkilerin bulunduğu belirtilmiştir.

Ama işin bu kadar basit olacağı da sanılmamalıdır. Başarının reçetesi bilinseydi kuşku yok, yazarların hayat düzeyi daha yüksek olurdu. Kısası günün birinde içerik (contenu) sorunlarından bazıları çözülsün bile, öyle sanıyoruz ki sanat alanında olayların belirişini önceden kestirmek pek kolay olmayacaktır.

C) Bir edebiyat yapıtının başarı derecesini hangi ölçüte (critère) ya da ölçütlere vurarak anlayacağız? Bir yapıt bir ya da bir çok okuyucu zümreleriyle bağlantı sağladı mı, başarıya ulaştı sanılır. Oysa iş o kadar basit değildir.

Örneğin bir edebiyat yapıtının başarı derecesini, ticaret bakımından yani satın alıcılarının sayısı bakımından derecelendirmek mümkündür. Bu bakımdan başarının dört derecesi olabilir:

a) Kitap o kadar az satılır ki yayımcı zarar eder, b) kitap satışı masrafla denk olur, c) kitap satışı, yayıncının tasarladığı sayıyı bulur, d) Kitap satışı yayıncının tasarladığının çok üstünde bir sayıya ulaşır (best-seller). Yayımlanmış bir kitabın satış ölçütü bakımından büyük başarıya ulaşması olayının nedeni henüz ışığa kavuşmamıştır. Gerçi, basımcıların yayımcıların, kitapçıların bugünkü örgütleri, bu yolda yapılacak bilimsel araştırmalar için gereken bilgiyi sağlayacak durumda değildir; ama gene de bu alanda, seyrek de olsa bir takım incelemelere girişilmiştir⁴¹.

41) J. Hassenforder : Etude de la diffusion d'un succès de Libraire, Paris, 1957 (Centre d'Etudes Economiques'in taş basmasıyla yayımlanan bir broşürü).

Edebiyat yapıtı maddî bir nesne olmadığına göre bu ve buna benzer türden ölçütlerle bir yapıtın gerçek edebiyat değerini kestirmek mümkün değildir. Bir kitabın gerçek edebiyat değerini belirtecek ölçüt ya da ölçüler neler olmalıdır? Bu yolda yapılacak incelemeler için kullanılacak yöntem ve teknikler hangileri olmalıdır? İşte bu türden daha bir sürü soruların cevabını vermek başarı sosyolojisinin konusuna girer.

D) Günümüz toplumlarında çok önemli bir yeri olan eleştiriciler, yapıtı okuyucu arasında bir aracı durumundadırlar. Eleştirici de bir okuyucudur. Ama daha dikkatli, daha uyanık, daha anlayışlı bir okuyucudur. Kısası okuyucunun hem temsilcisi, hem de yol göstericisidir. Bu yönden eleştiricilerin toplumsal hakımdan filân ya da falan, okuyucu zümresine yol gösteren birer görevi vardır. Bu türden daha bir sürü sorunlar da eleştirici sosyolojisinin inceleme alanına girecektir.

SONUÇ

Edebiyat olayını canlı ve somut bir bütün olarak ele alan bir edebiyat sosyolojisinin ana bölümlerini ve bu bölümlere girecek çeşitli konuları şöyle bir şema ile gösterebiliriz. Hiç bir sınıflama hiç bir plân kesin değildir. İleri sürdüğümüz bu plân da Edebiyat sosyolojisi alanında yapılacak araştırmalarla elbette ki (bir takım katkılarla, ya da lüzumsuz görülen bazı maddelerin çıkarılmalarıyla) bazı değişikliklere uğrayacaktır. Bundan ötürü bu plân ne oranda dogmatik değil de görelî (relatif), kesin değil de olağan (contingent), donmuş katılaşmış değil de esnek, uğrulabilir bir görüşle dikkate alınır; o oranda bu yoldaki çalışmalar için yararlı bir yol gösterici olabilir.

BİBLİYOGRAFYA

Yazımızda adı geçen yapıtlardan başka Edebiyat Sosyolojisini ilgilendirebilecek daha pek çok kitap vardır. Bunlardan birkaçını daha aşağıda bulacaksınız.

Auerbach, "Mimesis", Bern, 1946 (Auerbach da Lukacs gibi Frankfurt okuluna bağlıdır).

René Lalou, "Le Roman Français depuis 1900", P.U.F. (Que Sais-je), 1963, Paris.

Georges Mounin, "Poésie et Société", 1962, P.U.F., Paris.

Olivier Bertrand, "Le livre français sur les marchés mondiaux" Paris, 1957.

Shücking; L., "Die Soziologie der Literarischen Gesmacksbildung, Leipzig-1931.

Duncan, K. D., Language and Literature in Society, Chicago, 1953.

Bulo, J., "Das Theater im Lichte der Soziologie" Leipzig, 1931.

Paul Hazard : La Crise de la Conscience, 1935, Paris.

Jean Marie Carré, Les Ouvriers Français et le Mirage Allemand, 1947, Paris.

Thibaudet : Histoire de le Littérature Française de 1789 a nos jours.

François Mentré, Les Générations Sociales.

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ

